

נמנו על שחיטת כותי

ואסרוה (ה:ו-).

אברהם ברנר

המחלוקת על שחיטת כותי

הסוגיא העוסקת בשחיטת כותי פותחת בסיפור המתאר עימות בין רבי זירא ובין רבי יעקב בר אידי בנוגע לפירוש הפסק שניתן בבית דינו של רבן גמליאל, לאחר שהללו "נמנו על שחיטת כותי ואסרוה". רבי יעקב בר אידי טוען כי תוקפו של איסור זה הוא בכל אופן בו נעשתה שחיטת הכותי, ואילו רבי זירא, לעומתו, מנסה להציע כי פסק זה האוסר שחיטת כותי, מתייחס אך ורק למציאות בה בשעת השחיטה לא היה אדם כשר מישראל משגיח על מעשיו של הכותי, מונח המכונה בגמרא 'עומד על גביו'. בתגובה לאפשרות זו אותה מעלה רבי זירא מגיב רבי יעקב בר אידי בתגובה בעלת נימה מזלזלת משהו:

"דמי האי מרבנן כדלא גמירי אינשי שמעתא. בשאין ישראל עומד על גביו, למימרא בעי?!"

דבריו של רבי בר אידי מבוססים על ההנחה כי שחיטת כותי בלא השגחת ישראל אסורה בוודאי, וכי אין שום פתח ואפילו לא סברא להיתר במצב שכזה. יש לשים לב כי הנחה זו היא ההנחה התשתית במהלכה של הסוגיא - הגמרא לא מעלה על דעתה כי רבי זירא יסתור הנחה זו, ועל כן היא בעצם מקבלת את קושיית רבי יעקב בר אידי על דברי רבי זירא.

כאן עלינו לעמוד על שתי שאלות העולות מתוך ההסתמכות הגורפת על הנחה זו. האחת היא על רבי זירא עצמו: אם אכן סברתו של רבי זירא משוללת מן היסוד, מה היתה מחשבתו בעת שהציג הוא עצמו את הדברים? הלא ודאי שתיאורים אלו בהם נקט רבי יעקב בר אידי אינם הולמים את דמותו של רבי זירא, ואם כן לא נותר לנו אלא לנסות ולברר את יחסו של רבי זירא לאותה הנחה יסוד, בעת שהציע הוא את פרשנותו לפסק בית דינו של רבן גמליאל.

השאלה השניה שעולה מתוך הגמרא, נוגעת להסתפקות הגמרא בנוגע לדעת רבי זירא עצמו. מיד לאחר תגובת רבי יעקב בר אידי מסתפקת

הגמרא בשאלה מוזרה - האם רבי זירא אכן השתכנע מדבריו הנחרצים של רבי יעקב בר אידי? שתי תמיהות עולות מתוך שאלה זו: ראשית אם אכן סברתו של רבי זירא כל כך קלושה, מדוע לא ברור הדבר כי הוא קיבל את שיטת רבי יעקב בר אידי שהשיב לו תשובה נחרצת? ושנית: מדוע בכלל טורחת הגמרא להתעמק בהודאתו של רבי זירא לרבי יעקב בר אידי? האם על דבריו תקום שיטתו של זה?!

ההתייחסות בכובד ראש לשיטת רבי זירא, למרות שלכאורה דבריו דחויים, מעידה כי שיטתו אינה פרט שולי במהלך הסוגיא. מסתבר שהיא סברה משמעותית - אולי בעלת טעם, אולי משקפת את העובדות המציאותיות, ולגופו של עניין בכל מקרה היא סברה שיש לתת עליה את הדעת. בדברינו לקמן ננסה לעמוד על מרכזיות דברי רבי זירא בתוך מהלך הסוגיא, לפענח מה גורם לתשומת הלב הרבה לה זוכה דעה זו, ומתוך כך גם להבין בצורה טובה יותר את עמדתה של הסוגיא עצמה ביחס לדיון הלכתי זה.

דעת רבי זירא על פי פרשנות הגמרא

שתי תהיות של רבי זירא בנוגע לשחיטת כותי הובאו בגמרא. האחת, שכבר הובאה לעיל, בעת מפגשו של רבי זירא עם רבי יעקב בר אידי. השניה מובאת בהמשך הגמרא, ומתוכה מוכיחה הגמרא כי רבי זירא אכן הודה לדברי רבי יעקב בר אידי. דבריו של רבי זירא מתייחסים למקרה בו שניים מגדולי הדור - רבי יוחנן ורבי אסי - נראו אוכלים משחיטת כותי. רבי זירא מבין על סמך מעשים אלו כי רבי יוחנן ורבי אסי חולקים על הפסק של בית דינו של רבן גמליאל שהובאה לעיל, ומתירים לאכול משחיטת כותי. רבי זירא מוכיח כי מעשיהם של הללו היו מכוונים, שכן:

"היכי מסתייעא מילתא למיכל איסורא? השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן!"

הגמרא מוכיחה ממקרה זה, כי ברור שרבי זירא הודה לדברי רבי יעקב בר אידי, וכי גם הוא סובר כי האיסור שנגזר על שחיטת כותי בבית דינו של רבן גמליאל הוא איסור מקיף וכולל, ואילו רבי יוחנן ורבי אסי חולקים עליו בדבר זה. ההוכחה מתבססת על הסברא כי אם רבי זירא היה נשאר בדעתו כי איסורו של רבן גמליאל הוא רק במציאות בה 'אין ישראל עומד על גביו', היה יכול לפתור את הסתפקותו בצורה פשוטה ולחלק ולומר שרבי יוחנן ורבי אסי קבעו היתר לעצמם לאכול

משחיטת כותי מכיוון שמדובר במציאות בה 'ישראל עומד על גביו', וכך היו הדעות מגיעות לעמק השווה.

הסבר מימרות רבי זירא כשלעצמן

אם אכן נניח, לאור מסקנת הגמרא, שרבי זירא מודה, בסופו של דבר, לרבי יעקב בר אידי, ששחיטת כותי אסורה לעולם, מדוע אם כן רבי זירא ביצע מעיקרא את האוקימתא לשיטת רבן גמליאל? מה הניע אותו לחלוק על הנחות היסוד של הסוגיא, ולדחוק כך את שיטת רבן גמליאל למציאות בה כמעט ואין חידוש? נראה כי אם נבודד מתוך הסוגיא את אמירותיו של רבי זירא, ונבחן אותן לגופן, נוכל לקבל תשובה לשאלה זו.

נראה, כי הדברים שעומדים בתשתית דבריו של רבי זירא הם דווקא המקרה השני המובא בגמרא, והשתלשלות הדברים היתה כך: בתחילה מעמת רבי זירא בין מעשיהם של רבי יוחנן ורבי אסי ובין דבריו של רבן גמליאל, ומסיק כי הדברים נתונים במחלוקת חכמים. רבי זירא, המצדד בפסקם של רבי יוחנן ורבי אסי ששחיטת כותי מותרת למעשה, מנסה בפגישתו עם רבי יעקב בר אידי להתאים פסק זה עם שיטתו של רבן גמליאל. ומשום שלכאורה הם סותרים זה את זה, הוא מעמיד אותה במציאות בה גם המתירים יסכימו כי היא בעייתית – 'בשאיין ישראל עומד על גביו'. מניעיו המובילים אותו לבצע אוקימתא מרחיקת לכת זו, הם דווקא ההסכמה שלו עם הפסק כי שחיטת כותי מותרת.

צידוד בהתר זה יכול לעלות גם מהברייתא המובאת בדף ג:

"תנו רבנן: שחיטת כותי מותרת. במה דברים אמורים? כשישראל עומד על גביו; אבל בא ומצאו ששחט - חותך כזית ונותן לו ואכלו, מותר לאכול משחיטתו. ואם לאו - אסור לאכול משחיטתו".

האוקימתא אותה ביצע רבי זירא בדברי רבן גמליאל, יכולה גם היא להסתדר היטב עם הרחבה של הבעייתיות המוצגת בברייתא זו. כך בעוד הברייתא מצריכה בדיקה של הפשר עצמו בידי הכותי, הרי שרבן גמליאל לא מעוניין לסמוך על היתר מעין זה, ועל כן חובה עלינו לאסור כל שחיטה של כותי שלא נעשתה בהשגחת ישראל.

הצורה בה הובאו הדברים מסתדרת היטב עם התפתחותה של ההלכה בנוגע לשחיטת כותי. שחיטת כותי היתה מותרת כאשר 'ישראל עומד על גביו' - זו היתה הדעה הרווחת בישראל, שהתבססה על הסוגיא בדף ג:, כך נהגו כל ישראל, וכך נהגו

גם רבי יוחנן ורבי אסי. שינוי שחל בהלכה זו נובע משני הסיפורים המובאים בהמשך סוגייתנו (ו):

"ומאי טעמא גזרו בהו רבנן? כי הא דרבי שמעון בן אלעזר שדריה רבי מאיר לאתויי חמרא מבי כותאי, אשכחיה ההוא סבא, אמר ליה: 'ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה', הלך רבי שמעון בן אלעזר וספר דברים לפני רבי מאיר, וגזר עליהן.

מאי טעמא? אמר רב נחמן בר יצחק: דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו עובדין אותה, ורבי מאיר לטעמיה, דחייש למיעוטא, וגזר רובא אטו מיעוטא, ורבן גמליאל ובית דינו נמי כרבי מאיר סבירא להו...

רבי יצחק בן יוסף שדריה רבי אבהו לאתויי חמרא מבי כותאי, אשכחיה ההוא סבא, אמר ליה: לית כאן שומרי תורה? הלך רבי יצחק וספר דברים לפני רבי אבהו, והלך רבי אבהו וספר דברים לפני רבי אמי ורבי אסי, ולא זזו משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורין".

פסק הלכה זה הוא פסק הלכה מאוחר כמובא בסיפורים; "לא זזו משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורין", והוא מתבסס על ממצאים חדשים בחקר הכותים. אולם פסק זה היה פסק קיים, אך שנוי במחלוקת שנים רבות, מימי רבן גמליאל ובית דינו. הגמרא מספרת לנו על רבי אמי ורבי אסי שפסקו כי שחיטת כותים אסורה ורק אז התקבל הדבר בתפוצות ישראל: "אינהו גזרו ולא קבלו מינייהו, אתו רבי אמי ורבי אסי גזרו וקבלו מינייהו".

קביעתו של רבן גמליאל כי שחיטת כותי אסורה בכל מצב היתה דחויה, עד לקבלתה גם אצל גדולי ישראל. רבי יוחנן מרא דאתרא דארץ ישראל לא נהג כך, העולם לא נהג כך, ובכלל היתה קיימת התנגדות רבתי לשיטה זו. גם רבי זירא הוא מן האנשים שנלחם בהתפשטותה של שיטת רבן גמליאל - בכך שהוא מנסה לסדר את שיטת רבן גמליאל עם שיטת רבי יוחנן, ובכך להמעיט מחשיבותה של אותה התקנה. רק לאחר הסיפורים שהובאו בגמרא, השתנתה דעתם של גדולי ישראל, ונתקבלה הלכה למעשה פסיקתו של רבן גמליאל. ורבי אסי, שבעצמו אכל משחיטת כותי, חוזר בו ומכריע כי שחיטת כותי אסורה.

רבי זירא, אם כן, הוא אחד מן המצדדים העיקריים בהיתר שחיטת כותי. אולם הגמרא שנערכה לאחר ידיעת ההכרעה ההלכתית בנוגע לכותי, לא יכולה להשאיר את דבריו כפשוטם, כיוון שהם מסייעים דווקא להתרת שחיטת כותי. ועל כן היא הופכת את דברי רבי זירא, ומוכיחה כי רבי זירא אף הוא חזר

בו, וסובר כרבן גמליאל האוסר שחיטת כותי מכל
וכל.

כך משפיעה הגמרא ומסייעת להתפתחותה של
ההלכה המחודשת. כולם, ואפילו המתנגדים
הגדולים הם כעת תומכים המסייעים לשיטת רבן
גמליאל.